

ESKO AHO

Yliopistojen rooli Suomen kehittämisesssä

Yliopistoille aktiivisempi rooli Suomen kehittämisessä¹

Yliopistoille on uudessa yliopistolaisissa säilytetty tutkimuksen ja korkeimman opetuksen rinnalla ”kolmas tehtävä”, yleinen velvoite vuoro-vaikutukseen ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Todellisuudessa kyse ei ole uudesta asiasta. Ainakin suomalaisen yliopiston historian perusteella voisi jopa väittää, että yhteiskunnallinen palvelutehtävä on käytännössä ollut korkeimman opetuksen ja tutkimuksen ensimmäinen tehtävä.

Turun akademia syntyi vuonna 1640 vastaamaan suurvallaksi nousseen Ruotsin tarpeeseen saada valtakunnan itäiseen osaan koulutettua virkakuntaa ja kirkon palvelijoita. Siihen saakka korkein oppi oli haettu Suomeen Keski-Euroopasta, lähinnä Ranskasta ja Saksasta.

Autonomian aikana yliopisto-opetuksen tehtävä laajeni palvelemaan kansallista herätystä

ja itsenäisen kansakunnan rakentamista. Etenkin historiantutkimus, kielitiede, filosofia tai kansanperinteen tutkimus olivat siihen aikaan tiukasti sidoksissa yleisiin kansallisiin pyrkimyksiin.

Suomen yliopistolaitosta laajennettiin radikaalisti 1960-luvulta lähtien ennen kaikkea siksi, että teollinen järjestelmä ja sen tueksi rakennettu hyvinvointivaltio tarvitsivat korkeasti koulutettua työvoimaa. Alueellisen yliopisto- ja korkeakouluverkon rakentaminen oli vastaus yhteiskunnalliseen tarpeeseen, mutta samalla se antoi vahvan sysäyksen suomalaisen tieteen ja tutkimuksen kehitykseen.

Toisin sanoen, korkeimman opetuksen ja tutkimuksen suuret edistysaskeleet ovat liittyneet tilanteisiin, joissa yliopistot ovat kytkeytyneet suuriin kansallisiin projekteihimme. Selkeä kolmas tehtävä ei ole ollut ylimääräinen velvollisuus ja taakka yliopistoille vaan päinvastoin niiden kukoistuksen lähde.

¹ Kirjoitus perustuu Helsingin kauppakorkeakoulussa pidettyyn juhlaesitelmään 3.9.2004

Akateemisten laatu ratkaisee – ei määrä

Tähän saakka kaikki on mennyt hyvin. Suomen investoinnit henkiseen pääomaan ovat osuneet oikeaan. Niiden ansiosta maan yleinen kilpailukyky on vahvistunut ja lahjakkuusreservit on saatu tehokkaasti käyttöön. Yliopistot ovat tuottaneet paljon hyvää myös alueellisen kehityksen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon kannalta.

Suomalaisen koulutusjärjestelmän ja teknologiapolitiikan huikea menestystarina näyttää johtavan siihen yksinkertaiseen johtopäätökseen, että samaa täytyy saada lisää ja laajemmalla rintamalla. Yliopistojen suhteen se tarkoittaa päähuomion keskittämistä opetuksen ja tutkimuksen saatavuuteen. Kuvittelemme menestyvämmä kansainvälisessä osaamiskilpailussa sitä paremmin, mitä suurempi osuus ikäluokasta hankkii itselleen korkeakoulututkinon, ja mitä enemmän tutkimusta harjoittavia yksiköitä ja niissä työskenteleviä tutkijoita Suomi kykenee tuottamaan.

Suurin haaste ei ole opetuksen saatavuus vaan haluttavuus ja laatu.

Osaamiskilpailu on johtanut tutkimuksen ja koulutuksen avautumiseen kansainväliselle kilpailulle. Kyseessä on samanlainen avautumisloikka, jonka eteen olemme joutuneet jo useimmilla muilla aloilla.

Niin kuin aina ennenkin, ensimmäinen reaktiomme on torjuva. Pelkäämme ulkoa tulevan kilpailun hävittävän hienon ja hyvin toimivan suomalaisen mallimme. Siksi haluaimme viimeiseen saakka suojautua ovien avautumiselta.

Yliopistojen kansainvälinen osaamiskilpailu on tässä ja nyt

Maailmanlaajuisesti yliopistojen kansainvälinen kilpailu on jo täydessä vauhdissa. Tuhannet eu-

rooppalaiset siirtyvät joka vuosi opiskelemaan Yhdysvaltoihin, mutta heistä vain vajaat 30 prosenttia palaa takaisin. Valtaosa jää hyödyttämään omalla osaamisellaan ja työpanoksellaan amerikkalaista yhteiskuntaa.

Tämä aivovienti yhdessä Aasiasta tulevan virran kanssa on ollut elintärkeää Yhdysvaltain teknologiselle ja taloudelliselle kilpailukyvyllle. Lähes 40 prosenttia amerikkalaisista tieteenekijöistä on syntynyt Euroopassa.

Mitä Eurooppa voi tehdä? Yksi tapa on syyttää lähtijöitä epäisänmaallisiksi. Toinen vaihtoehto on ryhtyä miettimään keinoja, joilla Eurooppa alkaisi vahvistaa kilpailukykyään korkeimman opetuksen ja tutkimuksen alueella.

Tavaroiden valmistus siirtyy vääjäämättä sinne, missä olosuhteet tuottamiselle ovat edullisimmat. Se ei lopulta ole eurooppalaisten suurin ja perimmäinen ongelma. Avainasia eurooppalaiselle ja suomalaiselle kilpailukyvyllle on se, miten pystymme synnyttämään ja ylläpitämään korkeaa tiedon ja osaamisen tasoa, jolla voimme korvata globaalin työnjaon muutoksessa vääjäämättä syntyvät menetykset.

Britanniassa, Saksassa ja monissa muissa Euroopan maissa yliopistojen valmistautuminen avoimeen kansainväliseen kilpailuun on lähtenyt liikkeelle. Tavoitteena ei ole pelkästään vastaaminen amerikkalaisten huippuyliopistojen haasteeseen vaan myös pyrkimys päästä hyötymään kilpailun avautumisen tarjoamista mahdollisuuksista.

Menestys vaatii kovia valintoja

Mitä tapahtuu Suomessa? Yliopistomme ja tutkimuslaitoksemme kansainvälistyvät, ne osallistuvat entistä laajemmin yhteisiin hankkeisiin, mutta niiden uhkaa käydä kuin suomalaisurheilijoiden Ateenan olympiakisoissa. Tärkeimmäksi anniksi jää osallistuminen, eivät huippusuo-

ritukset ja voitot sekä niiden kautta avautuvat uudet mahdollisuudet.

Huippu-urheilussa on kansallisen strategian uudelleenarvioinnin paikka, mutta vielä enemmän sitä tarvitsee innovaatiojärjestelmämme ja etenkin yliopistojen osuus siinä.

Perimmäinen kysymys on, miten suhtaudumme kilpailuun laadulla. Uskallammeko lähteä siihen mukaan ja tehdä kipeitä valintoja, joita menestys kansainvälisillä osaamisen markkinoilla edellyttäisi. Vai jäämmekö entisellemme ja varmistamme mielenrauhan todistamalla itsellemme, miten kilpailu tuhoaisi tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja tieteen vapauden.

Autonomiasta potkua kilpailukykyyn

Suomen kansainvälisen avautumisen historia ei tue linnoittautumista entiseen. Päinvastoin, kokemus osoittaa, että suomalaisilla on erityinen taito sopeutua nopeasti muutoksiin ja ryhtyä hyödyntämään avautuvia mahdollisuuksia.

Yliopistojen täysipainoinen osallistuminen osaamiskilpailuun edellyttää kuitenkin suuria muutoksia kotipesässämme. Kilpailussa voi menestyä vain hankkimalla tasavertaiset edellytykset siihen.

Yksi kiireellisimmistä tehtävistä on yliopistojen itsenäisyyden ja toimintavapauden kasvattaminen. Se tarkoittaa suurempaa taloudellista riippumattomuutta muuttamalla yliopistot tilivirastoista autonomisiksi toimijoiksi, joilla on mahdollisuus itsenäiseen taloudenpitoon ja esimerkiksi koulutuspalvelujen vientiin ja yliopistotutkimustulosten hyödyntämiseen.

Avautuminen vaatii myös mahdollisuuksia ulkomaisten opiskelijoiden ja opettajien huomattavasti laajamittaisemmalle rekrytoinnille. Samalla pitää mielestäni luopua periaattees-

ta, jonka mukaan opetuksen täytyy olla ulkomaiselle opiskelijalle maksutonta. Mitä järkeä on siinä, että Suomi ensin tarjoaa ulkomaalaiselle opiskelijalle ilmaisen yliopistotutkinnon ja pakottaa hänet sen jälkeen tiukalla työlupakäytännöllä lähtemään maasta.

Kansainvälistymisessä on puutteita sekä sisään että ulos. Valitettavan harva suomalainen opiskelee tai työskentelee kansainvälisissä huippuyliopistoissa. Osin se johtuu omista asenteistamme. Olemme yhä monilla aloilla sulkeutuneita ja itseriittoisia.

Toisaalta etenkin kansainvälisissä huippuyliopistoissa työskennelleitä pitäisi kyetä houkuttelemaan takaisin Suomeen, jotta näin karttunut osaaminen saataisiin hyödyttämään oman tutkimuksemme ja koulutuksemme kehittämistä. Yliopistojen tarvitsevat suurempaa autonomiaa ja joustavuutta, jotta ne pystyvät järjestämään kilpailukykyiset työskentelyedellytykset tieteen paluumuuttajille.

Toinen hyvä keino edistää yliopistojen opetuksen ja tutkimuksen laadun parantamista on houkutella niiden palvelukseen menestyksekkään uran tehneitä käytännön osaajia. Kun suuret ikäluokat siirtyvät lähivuosina eläkkeelle, suomalaisesta työelämästä poistuu valtava määrä kokeneita osaajia, jotka haluaisivat ja kykenisivät tekemään arvokkaita palveluksia tutkimuksen ja koulutuksen hyväksi.

Jos ja kun näiden ihmisten ansioiden rinnastaminen puhtaan akateemisen uran tehneisiin on mahdotonta, luotakoon yliopistojen sisälle vaihtoehtoinen karriääri, jota kautta käytännön kokemus voisi rikastuttaa yliopistojemme elämää. Olen varma siitä, että tämä ovien avaaminen osaltaan kasvattaisi yliopistojemme kansainvälistä houkuttelevuutta.

Naapuriyhteistyötä ei ole hyödynnetty

Puutun vielä kahteen maantieteelliseen ongelmaan, jotka häiritsevät koko suomalaista yhteiskuntaa, myös tiedeyhteisöjä.

Eurooppalaisen integraation, Kiina-ilmion ja globalisaation puristuksessa suomalaisilta on hämärtyneessä kyky nähdä lähelle.

Olemme aliarvioineet länsinaapuriamme Ruotsia muillakin kuin urheilun alalla. Poliittika, hallinto ja tiedeyhteisöt ovat jääneet käsittämättömän aloitekyvyttömiksi suomalais-ruotsalaisen yhteistyön suhteen. Käytännössä ainoat merkittävät uudet avaukset on kyennyt tekemään elinkeinoelämä. Viime vuosina on syntynyt monia merkittäviä ja globaaliin kilpailuun kykeneviä suomalais-ruotsalaisia tai ruotsalais-suomalaisia yrityskokonaisuuksia.

Järki sanoo, että jossain vaiheessa myös tutkimus- ja kehitystyön, kenties myös korkeimman opetuksen pitää seurata talouselämän esimerkkiä. Suomalais-ruotsalaiset yritys rakenteet tarvitsevat palveluja, joita ei enää kannata tai pystytä tuottamaan erikseen Suomessa ja Ruotsissa.

Vastaava näköharha ja asennevamma koskee myös Venäjää. Viime keväänä Suomen lukioista kirjoitti ylioppilaaksi vain valitettavan vähän äidinkieleltään suomenkielistä nuorta, joiden ensimmäinen vieras kieli oli venäjä. Samanlaiset ongelmat näkyvät myös Venäjä-osaamiseen liittyvässä yliopistotason koulutuksessa ja tutkimuksessa.

Teemme kansakuntana kohtalokkaan virheen, jos päästämme Venäjä-osaamisemme hiipumaan. Kyse ei ole vain taloudellisista ja kaupallisista tarpeista, myös monilla muilla aloilla Suomi tarvitsee yhteistyötä Venäjän suuntaan.

Siihen tarvittavat resurssit syntyvät merkittävästi osin korkeakouluissa ja yliopistoissa. On epäpeällistä, jos niiden kunnollinen rakentaminen pysähtyy ennakkoluuloihin ja asennevammoihin.

Yliopistojen energia yhteiskunnan hyödyksi

Palaan vielä lopuksi yliopistojen rooliin suurten kansallisten projektien toteuttamisessa.

Akateeminen ympäristö on antanut kipinän moniin historiallisiin muutoksiin suomalaisessa yhteiskunnassa. Osaksi se on johtunut siitä, että yliopistoista on noussut politiikan, hallinnon ja elinkeinoelämän suurvaikuttajia. Tämä ilmiö on samalla taannut sen, että yliopistojen elintärkeät kysymykset ovat perinteisesti saaneet paljon huomiota yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa.

Monista syistä tämä virta on hiipunut. Kansanedustajiksi valituista vain hyvin harvat tulevat akateemiselta uralta. Yliopistomaailma on 1970-luvun alun yli-politisoitumisen jälkeen heilahtanut toiseen äärimmäisyyteen. Vaikka oli onneksi, että yliopistot pääsivät eroon vallankumouspesäkkeen maineestaan, nykyinen tila ei ole hyvä sen paremmin yhteiskunnan kuin yliopistojen itsensä kannalta.

Yhteiskunnallista päätöksentekoa kohtuullisen hyvin tuntevana ja sieltä vetäytyneenä rohkenen toivoa, että yliopistopuolue saisi uutta tuulta siipiensä alle. Päätöksenteon ja yliopistojen yhteiskunnallisen keskustelun kannalta olisi erinomainen asia, että kansanvaltaisen järjestelmän keskeisissä luottamustehtävissä olisi nykyistä huomattavasti enemmän tutkimuksen ja korkeimman opetuksen piirissä ansioituneita. ■